

РАМАН СКІРМУНТ. НОВЫЯ ЛОЗУНГІ Ў СПРАВЕ АДРАДЖЭННЯ ЛІТОЎСКАЙ НАЦЫІ (1904)*

Раман Скірмунт (1868–1939) справядліва лічыцца адным з галоўных ідэолагаў краёвай ідэі ў яе кансерватыўнай (ці ліберальна-кансерватыўнай) версіі. Асноўныя палажэнні гэтага варыянту краёвасці былі выкладзены ўжо ў найбольш ранніх публікацыях Рамана Скірмунта (псеўданім *Ro...munt*), менавіта ў брашурах «*Nowe hasła w sprawie odrodzenia narodowości litewskiej*» (Львоў, 1904), а таксама «*Głos przeszłości i potrzeba chwili*» (Львоў, 1905). Фактычна, гэта быў дэбют публіцыста Р. Скірмунта, які раней быў вядомы пераважна як сын Аляксандра Скірмунта, гаспадара маёнтку Парэчча, у якім эфектыўная прамысловасць спалучалася з рацыянальнай сельскай гаспадаркай, а таксама як сябра Менскага сельскагаспадарчага таварыства.

У 1904 г. высветлілася, што ён валодае не толькі практычнымі навыкамі арганізацыі і кіравання гаспадаркай, але таксама мае аналітычныя здольнасці, цікавіцца мінулым і сучасным «гістарычнай Літвы» і яе народаў і ўжо выпрацаваў уласны погляд на тыя праблемы, якія найбольш хвалявалі мясцовую супольнасць літоўскіх і беларускіх палякаў.

Першыя публічныя выступы Рамана Скірмунта былі справакаваныя польска-літоўскім канфліктам, які найбольш ярка праявіўся ў публіцыстыцы пачатку XX ст. Дастаткова прыгадаць зварот дзеяча літоўскага руху ксяндза Аляксандраса Дамбраўскаса «*Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie*» (1902)¹, які заклікаў польскамоўную літоўскую шляхту («старалітвінаў») адмовіцца ад польскасці і далучыцца да літоўскага руху. У наступным годзе шырока абмяркоўваўся ананімны адказ «младалітвінам» «*Przenigdy! Odpowiedź na „Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie”*»².

Дамінуючым матывам публіцыстыкі Рамана Скірмунта, як сведчыць тэкст ягонай брашуры пра новыя лозунгі літоўскай нацыі, было адчуванне

* Упершыню тэкст быў апублікаваны на польскай мове: Edward Woyniłłowicz (1847–1928) jako krajowiec (Tożsamość – Pamięć historyczna – Idee. Przemiany historyczne i społeczne na Litwie i Białorusi w XIX i na początku XX wieku. Pod red. Doroty Michaluk. Warszawa, 2016, s. 165–174).

той небяспекі для Беларуска-Літоўскага краю («гістарычнай Літвы»), якую ўтрымліваў польска-літоўскі канфлікт. Аўтар убачыў у ім пагрозу «адзінству літоўскай грамадскасці». Гэтае пачуццё прымусіла Рамана Скірмунта задумацца над новай палітычнай праграмай, якая б паяднала «младалітвінаў» і «старалітвінаў», а таксама была свайго роду адказам на іншыя выклікі часу, якія мелі выразны сацыяльны характар. Брашура «Новыя лозунгі ў справе адраджэння літоўскай нацыянальнасці» стала ягонаю першай спробай выпрацоўкі такой праграмы.

Каштоўнасць гэтага тэксту яшчэ і ў тым, што ён дапамагае зразумець пазіцыю Рамана Скірмунта на самым пачатку ягонаю грамадскаю і палітычнаю дзейнасцю. Як вядома, пазней ён далучыцца да беларускага руху (1916) і адыграе значную ролю ў змаганні спачатку за аўтаномію Беларусі ў складзе федэратыўнай і дэмакратычнай Расеі (1917), а пазней у барацьбе за незалежнасць Беларусі (1918).

Ro...munt [Skirmunt R.]. Nowe hasła w sprawie odrodzenia narodowości Litewskiej. Lwów, 1904. – 19 s.

Спрэчка пра права на самастойнае развіццё альбо адраджэнне літоўскай нацыі, пра разумныя падставы існавання асобнай асветы нідзе не магла выклікаць такой зацікаўленасці, як у самой Літве. Перамены, якія глыбока патрасаюць грамадства, натуральна выклікаюць ажыўленыя спрэчкі, але трэба сачыць, каб яны не выходзілі за рамкі звычайных учцівых дыспутаў, каб супрацьлеглыя бакі нават пры ўсім узбуджэнні не забывалі пра тоеснасць мэтаў, да якіх на самой справе яны імкнуцца, хоць і рознымі шляхамі.

Падобная небяспека, як падаецца, сёння пагражае літоўскай грамадскасці. З аднаго боку, гэта младалітоўская інтэлігенцыя, якая не лічыцца з традыцыямі, з другога – шляхта, якая не заўсёды памятае пра абавязкі адносна ўласнага народа. Абодва ўзбуджаныя бакі дэманструюць схільнасць да бескампраміснай барацьбы. А дом, падзелены ўнутры, не выстаіць.

Адозвы абодвух бакоў, абвешчаныя ў мінулым годзе, вельмі характэрныя. Першая пад назвай «Głos Litwinów do młodej generacyi szlachty i magnatów», была напісана, верагодна, маладым святаром, а другая, як адказ на першую, з'явілася пад назвай «Przenigdy». Яе аўтар захаваў інкогніта, але відавочна, што ён з'яўляецца вядомым работнікам на сацыяльнай ніве.

Гэтая спрэчка, акрамя вялікага лакальнага значэння для карэннай Літвы, мае агульначалавечае значэнне як барацьба за неад'емныя правы

прыгнечанай у сваім развіцці нацыянальнасці. Напэўна, аб'ектыўныя і шляхетныя людзі заўсёды будуць мець сімпатыю для намаганняў нацыі па ўласнаму адраджэнню.

Як зерне, якое ў сухой зямлі можа доўгі час захоўвацца і толькі пад уплывам цяпла і вільгаці пачынае прарастваць, так і ў чалавечай душы спяць шматлікія думкі і пачуцці, якія патрабуюць стымулу звонку дзеля самапазнання і самаўсведамлення. Такой цеплынёю і вільгаццю для літоўскага народа стала асвета, якая ў апошняе дзесяцігоддзе мінулага веку з розных крыніцаў пранікала пад стрэхі літоўскіх хатаў. Асвета пачала абуджаць пачуццё племянной адметнасці, і чорная, як здавалася, бесплодная глеба, якая чакала рукі сейбіта і арагатага, у адну ноч зазеленела багатай рунню.

Прыкрае здзіўленне, магчыма, тут і там ахапіла земляроба, які рыхтаваўся да сяўбы на гэтым нібыта мёртвым полі. Зараз ужо мала кінуць на яго сваё зерне. Каб сабраць ураджай неабходна спачатку знішчыць гэтую вясновую зеляніну, знішчыць жыццё, якое ўжо пачало віраваць.

Гараваць над здзейсненымі непрыемнымі фактамі альбо разважаць, ці не было б лепей, калі б не здарылася тое, што ўжо здарылася, не годна чалавека, які займаецца грамадскай працай. Пераломныя моманты ў гісторыі заўсёды суправаджаюцца сацыяльнымі патрасеннямі... Гэта перыяд хваляванняў і няпэўнасці. Новыя элементы, якія абуджацца ад векавога сну, выходзяць на дзённае святло. Яны як фермент, які выклікае трывогу і пакуты, гэтыя старажытныя складовыя грамадскага жыцця.

Першае пытанне, на якое мы павінны адказаць перад абліччам гэтай новай з'явы, ці мае яна права на існаванне? Калі адказ будзе пазітыўным, то разважанні пра адпаведныя сродкі для барацьбы з ёй, не будуць шляхетнымі. Лепш заўсёды быць у згодзе з добрай справай. У гэтай сітуацыі трэба думаць толькі пра спосаб суіснавання старых парадкаў з новымі з'явамі, каб тое, што мае права на існаванне і з'яўляецца дабром (няважна старое або новае) не пацярпела ў момант пералому.

Калі новы лозунг праляціць як шторм над краінай і, трапіўшы на адпаведную глебу, знойдзе шматлікіх прыхільнікаў, то спакойныя і памяркоўныя людзі, прыхільныя традыцыйных парадкаў, звычайна з нежаданнем, часта страхам адмаўляюцца ад працы ў новым накірунку. І тады маладыя, бурлівыя, няўрымслівыя элементы, не адчуваючы ні супрацьвагі, ні супраціву, распачынаюць на свабодным полі свае часцяком галаваломныя практыкаванні.

Падобная сітуацыя склалася з маладым літоўскім рухам. Шляхта і старая інтэлігенцыя, якая ўжо некалькі стагоддзяў карыстаецца польскай мовай, прынамсі без энтузіязму сустрэла намаганні часткі інтэлігенцыі па пашырэнню і ўздыму прэстыжу літоўскай мовы. У выніку здарылася тое, што павінна было здарыцца.

Насенне, кінутае ў адпаведную глебу, пачало актыўна прарастваць, але маладыя і новыя людзі з характэрнай гарачнасцю пачалі кіравацца прынцыпам вока за вока. На аб'якавасць яны адказалі варожасцю, а потым нянавісцю. Памылковае ігнараванне традыцыі характэрна для новых людзей. І вось пад іх непасрэдным кіраўніцтвам младалітоўскі рух набыў кірунак нязгодны з гістарычнай місіяй нацыі, а кансерватыўная частка грамадства раптам адчула сябе нібыта чужой сярод сваіх ва ўласным краі.

Аднак гэта вельмі добра, што абудзілася імкненне да стварэння выключна літоўскай асветы, да росту значэння ролі літоўскай мовы. Толькі яна будзе прынята літоўскім народам і прамовіць да яго сэрца.

Польская асвета хоць і атрымала да пэўнай ступені права грамадзянства ў карэнным літоўскім краі, але так і не знайшла для сябе надзейнай глебы. Іншая чужая культура, за якой стаіць вялізарная матэрыяльная моц, магла б з ёй весці няроўную барацьбу. Толькі тое полымя, якое разгараецца ў людскіх душах у абароне любай і добрай справы, робіць чалавека здольным да гераізму і каласальных ахвяраў у няроўным змаганні. На такія маральныя намаганні літоўскі народ ніколі б не пайшоў, абараняючы мову, якую не чуў у калысцы, якая не стала сімвалам усяго самага дарагога сэрцу. Калі б Літва ў сэнсе асветы была падобная на глебу, якая не мае ўласнай расліннасці, то цалкам верагодна, што не паляк бы тут сеяў сваё зерне. Чужая моц выціснула б яго і працавала б на гэтай глебе дзеля ўласнай выгоды, на пагібель заходняй культуры.

Яшчэ раз адзначу: вельмі добра, што справа літоўскай асветы жыве і не дае заснуць, добра не толькі для Літвы, для якой яна ў сучаснай сітуацыі з'яўляецца галоўнай абаронай ад расейскага патопу, але таксама і для палякаў. Калі абодва бакі не наробяць вялікіх памылак, то стары польскі саюзнік пасля цяжкай барацьбы зноў узмоцніцца. Як некалі, яшчэ ў першым стагоддзі хрысціянства для напалову варварскай Літвы польскасць выратавала яе ад асіміляцыі з боку Белай Русі, так сёння толькі асвета ў роднай мове можа даць народу стойкасць і мужнасць у супрацьстаянні расейскай хвалі. Праца пачынальнікаў літоўскай асветы з'яўляецца карыснай і заслугоўвае прызнання.

Гэты рух мае ў сабе і станоўчыя, і адмоўныя рысы маладосці. Станоўчыя: полымя і вера. Адмоўныя: пэўная абмежаванасць поглядаў і залішняя паспешлівасць у нанясенні ўдараў не толькі па праціўнікам, але і па таварышам па зброі ў выпадку разыходжання ў меркаваннях. Нават часцяком цяжкія ўдары не павінны адштурхоўваць людзей добрай волі ад гэтай працы. Гэта добрая справа, і з часам яна стане крыніцай моцы літоўскага племені. Урэшце рэшт, паяднанне з гэтым рухам неабходнае, бо не атрымаецца яго спыніць. Так, немагчыма чалавечым дыханнем спыніць парыў ветру альбо закрыць сонца плашчом ці сурдудам.

Калі будзе дасягнутая згода адносна самога прынцыпу, а менавіта абодва бакі прызнаюць права на самастойнае развіццё народаў Літвы, то адкрыецца шлях да поўнага паразумення людзей добрай волі, а такое паразуменне адносна двух вельмі значных праблемаў, звязаных з галоўнай справай, надзвычай важнае. Першая з іх – сучасныя адносіны Літвы да Польшчы. Другая – пазіцыя літоўцаў, што гавораць па-польску, адносна тых, хто ўжывае родную мову.

Адсутнасць такога паразумення аказала б адмоўны і нават злавесны ўплыў на развіццё літоўскай нацыі, якая адраджаецца. Розніца ў меркаваннях адносна праблемаў меншай вагі заўсёды будзе прысутнічаць – *quot capita tot mentes*³, але яна не будзе мець значэння большага, чым унутраныя спрэчкі, і ніколі не стане нагодай для разрыву, якім сёння легкадумна пагражаюць пэўныя колы.

З поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў бібліятэцы